



# Staða Íslendinga fyrr og nú, ódagsett.

---

Bjarni Benediktsson – Stjórnmal – Ræður – Staða Íslendinga

## Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

---

[bjarnibenediktsson.is](http://bjarnibenediktsson.is)

Einkaskjalasafn nr. 360

Ræður

Askja 4-5, Örk 7

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

## Islands Ställning nu och förr.

När man jämför den isländska nationen med andra folk borde man erinra sig, att det mot varje islänning svarar ett tusen amerikaner, ett hundra kanadensare och ett hundra invånare i de övriga fyra nordiska länderna. Dessa siffror är visserligen icke helt exakta men dock tillräckligt för att ge en något så när riktig föreställning. Tar man Sverige ensamt så finns det fyrtio svenskar på varje islänning. Å andra sidan motsvarar Island till storleken ungefär en fjärdedel av Sveriges yta.

Det är naturligt att frågan ställes huruvida en så fåtalig skara kan leva och upprätthålla en självständig stat i ett så vidsträckt land.

På det får man för det första svara att islänningarna nu bott i sitt land i nästan elvahundra år. Enligt traditionen har nämligen fast bebyggelse funnits i landet sedan år åttahundra sjuttiofyra och vi planerar att högtidlighålla elvahundraårsminnet av bosättningen om åtta år. Under större delen av denna tid ellet från tolvhundra sextiotvå till nittonhundra fyrtiofyra var landet visserligen mer eller mindre beroende av andra stater. Men från niohundra trettio till tolvhundra sextiotvå hade islänningarna en självständig nationalstat och återupprättade en egen republik år nittonhundra fyrtiofyra när fullständig åtskillnad från Danmark ägde rum i enlighet med vad förutsatts i unionslagen av nittonhundra aderton.

Även om landet under en lång tid har varit politiskt beroende av andra länder har befolkningen från början förblivit så att säga oblandad såsom den kom att gestaltas under bosättnings tiden. Det torde kunna anses säkert att dess huvudstam är norsk, det vill säga från Väst-Norge med ett ganska betydande keltiskt inslag, måhända så starkt

att det uppgår till en tredjedel. Den blandningen har dock inte påverkat det isländska språket, som ännu i dag är i stort sett oförändrat från det språk som talades i Norden för ett tusen år sedan. Dock kan filologerna konstatera en viss skillnad, och helt visst har det också i denna länge sedan svunna tid funnits olika dialekter, även om huvudspråket var gemensamt och kallades "dönsk tunga" -danskt språk. Säkert är att ännu kan alla islänningar utan svårighet läsa sagorna som skrevs på tolvhundratalet, liksom också Hávamál och Völuspá, vilka med säkerhet är något äldre än sagorna och delvis utgör de nordiska folkens arv långt nedifrån hednatiden - även dessa dikter är för islänningarna av i dag icke svårare att förstå än nutidspoesi.

Även om islänningarna har behållit sin nationalitet oblandad och bevarat sitt språk ofördärvat, så har det tyvärr lyckats själva befolkningen mindre väl att uppnå en naturlig tillväxt. Det är utan tvekan mycket svårt att ange befolkningens storlek under fristatstiden, men vissa historiker uppskattar islänningarnas antal då till en tredjedel av norrmännens. Sannolikt är det för högt beräknat. Men säkert är att islänningarna på den tiden icke var en sådan dvärgnation i förhållande till de andra nordiska folken som de nu är. Nu motsvarar de endast en tjugondel av norrmännens antal. Orsakerna till denna relativa minskning - i slutet av sjuttonhundratalet var islänningarna med säkerhet färre än fem a sex århundraden tidigare - är många, men först och främst svåra naturförhållanden, ekonomisk stagnering och isolering. Dock är den relativa folkökningen i Island ungefär dubbelt så stor som i de andra nordiska länderna eller 18.5 på 1000 av folkmängden. Detta beror både på högre relativt antal födda och lägre relativt antal döda i Island än i det övriga Norden.

Den förut-  
nämnda  
minskningen  
blir ännu mer  
ögonfallande  
när man tänker  
på förändringen  
under senaste årtionden.

Erfarenheten visade att från en så avlägsen plats som Köpenhamn var det icke möjligt att styra landet på ett för dess folk fördelaktigt sätt. Under de sista årtiondena däremot har allt samverkat i god riktning: Ständigt bättre väderleksförhållanden, nya tekniska hjälpmedel vid utnyttjan det av landets resurser, isoleringens upphävande, ökad och till slut full självständighet.

Det finns vägande skäl att förmoda att klimatet under de första århundradena efter Islands bebyggelse var betydligt mildare än vad som senare blev fallet. Helt säkert har det under större delen av detta sekel varit väsentligt varmare än under de närmast föregående århundradena. Drivis vid kusterna har också varit en mycket mera sällsynt företeelse än till exempel under de sista årtiondena av adertonhundratalet. Vidare har skadegörelse till följd av vulkanutbrott och andra naturkatastrofer nu varit försvinnande liten jämfört med det som inträffade under tidigare sekler. Beträffande båda dessa faktorer bör man också beakta, att invånarna nu är mycket bättre förberedda än tidigare på att möta de skador som väderlek och naturkatastrofer kan vålla.

Ända fram mot sista sekelskiftet var lantbruk-- huvudsakligen fårskötsel och nötkreatursavel för mjölkproduktion till eget bruk - landets huvudnäring. Arbetsmetoderna inom lantbruket och själva levnadssättet överhuvudtaget kunde då sägas vara desamma som tillämpats under tusen år. <sup>x)</sup> Fiske kunde endast med svårighet bedrivas på grund av brist på sjödugliga båtar och ändå utgjorde bilden av en fläkt ~~torrk~~ under flera århundraden landets vapen. Det vittnar tydligt om att landet länge varit bäst känt utåt för sina fiskprodukter.

Först under detta sekel har byar och städer vuxit nämnvärt. Nu bor den övervägande delen av landets in-

x) Även om landet utåt var bäst känt för sine fiskprodukter - bilden av en fläkt ~~torrk~~ utgjorde ju landets vapen under flera århundraden - kunde fisket dock länge endast med svårighet bedrivas på grund av sjödugliga båtar.

vånare i tätorter. Omkring nittiofem % av exporten utgörs av fiskprodukter, isländskt fiskeri bedrivs också numera med fullt moderna metoder. I tätorterna bedrivs dessutom olika slags industri, i första hand för hemmarknad - bortsett från industriell bearbetning av fiskprodukter - samt annan serviceverksamhet, särskilt handel, som fram till sista sekelskiftet till största delen sköttes av danska köpmän.

Nästan alla anläggningar som uppförts i landet, byggnader, hamnar, vägar, nyodling av mark, för att inte tala om anskaffning av båtar och flygplan samt utbyggnad av vattenfall och varma källor - allt detta har utförts av de sista två generationerna som levat i landet.

De har tillämpat modern teknik i uppbyggnadsarbetet och i växande utsträckning utnyttjat landets relativt omfattande vattenkraftresurser för den produktion av elektricitet, som isländsk industri bygger på, samt använt det varma jordvattnet för uppvärmning av hus, först och främst i Reykjavík men även i några mindre städer och samhällen runt omkring i landet. Ett av huvudproblemen är näringslivets ensidighet. Utnyttjandet av forskningens och teknikens möjligheter har på det området medfört genomgripande förändringar i riktning mot större trygghet och ökad produktion, men det eliminerar icke faran av att vara beroende av så ensidiga och till sin natur osäkra näringsgrenar. Därför har man nu i år påbörjat utbyggnaden av en av landets storälvar, både för att få elkraft till hemförbrukning och för den inhemska småindustrin men även för försäljning av elektricitet till ett schweiziskt företag, Alusuisse, för produktion av aluminium. För några år sedan gjordes det från svenskt håll undersökningar angående möjligheten för samarbete med islänningarna beträffande en sådan utbyggnad och uppförandet av aluminiumverk. Men svenskarna förlorade intresset såvitt jag förstår på grund av att de uppnådde ett gynnsamt avtal med norrmännen. Vidare har man inlett utvinning av kiselgur i samarbete med ett amerikanskt företag. Båda dessa projekt har varit något omstridda.

*inställning*

Man kan säga att de utgör början till storindustri på Island i samverkan med utländska företag. Utan den utvecklade fiskindustrien fanns det tidigare endast två stora industriföretag, cementfabrik och konstgödsel-fabrik, där isländska staten i både fallen har avgörande kontroll. Det finns olika till utländska investeringar i Island. De flesta vill iakttaga största försiktighet, men man beslöt dock att ingå samarbete med de två utländske företagen i syfte att öppna nya möjligheter att bevara full sysselsättning. Aluminiumverket, som är ett mycket större företag än kiselgurfabriken, är dock inte något jätteföretag och har i och för sig ingen avgörande betydelse, fränsett att det möjliggör en mycket mera omfattande utbyggnad av vattenkraften inom de närmaste åren än det annars skulle finnas förutsättningar för. Det visar därför vägen mot framtiden.

Trots alla svårigheter har det lyckats att på Island skapa en levnadsstandard som är jämförlig med den som andra folk i Västeuropa åtnjuter. På Island finns de flesta av de samhällsinstitutioner, som bland andra nationer anses nödvändiga. Nu har till exempel isländska televisionssändningar nyss tagit sin början. Ett isländskt universitet har varit i verksamhet sedan nittonhundra elva, även om studier i åtskilliga ämnen måste bedrivas utomlands; det gäller bland annat senare delen av civilingenjörsstudiet och naturvetenskapen. Vi har varit i stånd att uträtta mera än vad som kunde förmodas, bland annat därför att islänningarna icke behöver anslå några medel till landets försvar.

Tidigare var Island mycket isolerat. Det låg ur vägen för de flesta och ända fram till världskriget nittonhundra trettionio tog det allmänt fem a sju dagar att segla till Köpenhamn där sätet för landets högsta styrelse var ända till nittonhundra aderton och delvis till nittonhundra fyrtiofyra. Förr i världen måste man

beräkna mycket längre tid för en sådan resa, som då endast ansågs möjlig under högsommartiden.

Denna isolering vållade Islands invånare svårigheter av olika slag och hade faktiskt nära nog förorsakat nationens undergång på samma sätt som skedde med våre fränder som bosatte sig på Grönland. Men isoleringen utgjorde även ett skydd för nationen. Landet hade ingen strategisk betydelse och saknade alla de naturrikedomar som på den tiden frestade andra. Jag har stundom sagt till brittiska vänner, att ingenting kunde bättre visa hur föga begärligt Island då ansågs vara än det faktum, att på den tid då britererna höll på att ta under sin kontroll eller sin suveränitet - om man föredrar den formuleringen - stora och små länder överallt, då brydde de sig aldrig om Island, även om de hade kunnat skaffa sig det endast genom att be om det; till och med en sådan framställning hade varit onödig eftersom de blev erbjudna landet åtminstone en gång.

Men vi skall samtidigt komma i håg att under senare århundraden utgjorde brittiska flottan genom sin blotta existens i själva verket ett skydd för Island.

Medan Island i praktiken var en del av danska staten förekom aldrig någon försvarsberedskap inom landet.

Även om man visste att Danmark inte kunde mäta sig i styrka med stormakterna ansåg man det dock utgöra en säkerhet att vara en del av en så gammal och aktad kulturstat som det danska kungadömet. Unionslagen mellan Danmark och Island av den första december nittonhundra aderton blev utarbetad och antagen under de sista månaderna av första världskriget, då man ännu trodde att krigsutgången skulle medföra demokratiens varaktiga seger i världen. Därför ansåg islänningarna att en deklaration om evig neutralitet och total försvarslöshet kunde ersätta danska försvarsmaktens skydd, vars styrka i alla fall vore mera moralisk än militär.

Läget förändrades i och med att tiderna ändrade sig. En isländsk kommunist har berättat att själva Lenin på ett möte i Kominterns styrelse år nittonhundra tjugo, där två islänningar var närvarande, taledede om Islands strategiska läge i ett framtida krig, särskilt med hänsyn till flygplans- och ubåtsoperationer.

Något senare sade en tysk skrifställare i militära frågor:

"Island är som en pistol, riktad mot brittena och amerikanerna."

Det behöver därför kanske inte förvåna, att det, efter att nazisterna hade gripet makten i Tyskland och innan Hitler och Stalin ingick sitt fördrag, var ledaren för de isländska kommunisterna som först bland isländska politiker offentligt påpekade hur fullständigt betydelselös neutralitetsförklaringen en för sig vore.

Vintern nittonhundra trettionio till fyrtio hade Islands regering erhållit konfidentiellt besked om att den brittiska regeringen vore av den åsikten att militärt försvar borde upprättas på Island, särskilt om Danmark blev hotat, något, som man tycktes befara i slutet av år nittonhundra trettionio. Allmänheten på Island var lika ovetande om dessa överväganden som om Lenins och den tyska militärexpertens deklARATIONER. Därför kom de brittiska truppernas landsättning i maj nittonhundra fyrtio helt oväntat för den isländska allmänheten.

Isländska regeringen inlämnade en bestämd protest mot truppernas landsättning. Men L det dröjde inte länge innan de flesta islänningar hade blivit övertygade om nödvändigheten av dessa åtgärder. Drygt ett år senare, i juni/juli nittonhundra fyrtioett, träffade Islands regering - enligt brittiska regeringens önskan - avtal om att Förenta staterna skulle överta försvaret av Island. Den överenskommelsen blev föga omstridd på Island.



Däremot avvisade islänningarna Förenta staternas år nittonhundra fyrtiofem framställda önskemål om ett avtal som skulle ge dem rätt att ha militärbaser på Island för en period av nittionio år. Ett år senare träffades överenskommelse om civil drift av flygplatsen i Keflavík och villkorlig landningsrätt där för amerikanska militärflygplan. Det avtalet mötte starkt motstånd på grund av att somliga ansåg det vara fråga om en förklädd militärbas.

Stor oenighet uppstod om Islands anslutning till Atlantpakten. Den blev dock beslutad med omkring tre fjärdedelars majoritet på Alltinget efter en skarp debatt och upplöpp utanför Alltingshuset. Alla var överens om att obetingat medlemskap för Island i en dylik försvarsallians icke kunde komma i fråga. Därför gjordes vissa förbehåll vid Islands inträde i organisationen. Enighet om reservationernas innehåll och formulering hade uppnåtts i en förberedande diskussion och vid fördragets undertecknande i Washington redogjorde jag, som då var Islands utrikesminister, för dessa förbehåll på följande sätt:

"Islänningarna är vapenlösa och har så varit sedan våra förfäder vikingarnas tid. Vi har ingen krigsmakt och kan icke ha det.

Island har aldrig fört krig mot något land och som ett vapenlöst land varken kan eller kommer vi att förklara någon nation krig, såsom vi deklarerade när vi anslöt oss till de Förenta nationerna. Det är ett faktum att vi icke alls kan försvara oss mot något som helst väpnat angrepp utifrån. Vi var därför tveksamma huruvida vi kunde ansluta oss till denna försvarsallians, men den situationen kan uppstå att Island har avgörande betydelse för de nordatlantiska ländernas säkerhet.

Under senaste krig påtog sig Storbritannien Islands försvar och sedan träffade vi avtal med Förenta staternas regering om Islands militära försvar så länge kriget varede. Vår anslutning till Nordatlantpakten visar att vi både för vår egen och för andras skull önskar en liknande ordning

som då av landets försvar i händelse av att ett nytt krig utbryter, som vi hoppas och ber att icke skall ske."

Dessa reservationer innebar bland annat, att försvarsstyrkor endast i händelse av ett nytt krigsutbrott skulle stationeras i landet, med andra ord icke i fredstid.

Angreppet på Sydkorea och Förenta nationernas reaktion mot detta medförde en total ändring av läget. Härtill kom också en väsentligt ökad trafik av båtar av olika kategorier och av flygplan i närheten av landet. Islänningarna ansåg det derfor inte längre förenligt med sin säkerhet att ha sitt land försvarslöst och ingick den försvarsöverenskommelse mellan Island och Förenta staterna, som blev undertecknad den femte maj nittonhundra femtioett och senare stadfäst av en stor majoritet på Alltinget. Sedan dess har det funnits en amerikansk försvarsstyrka i landet inom Atlantpaktens ram. Visserligen var Alltingets majoritet år nittonhundra femtiosex av den åsikten, att det kalla kriget hade mildrats så pass mycket att man utan risk kunde låta försvarsstyrkan lämna landet. Händelserna i Ungern samma höst gjorde emellertid slut på alla dylika planer. Då och då inställer sig dock frågan - även hos dem som stöder Islands deltagande i NATO - huruvida fredsutsikterna blivit så goda att det medger att försvarsstyrkan kan lämna landet.

Beträffande framtiden är det därför nödvändigt att skilja mellan två saker: Fortsatt medlemskap i NATO och permanenta försvarsanordningar på själva Island.

Detta är problem som jag inte finner anledning att här diskutera. Men klart är att Island med sin stora strategiska betydelse lika litet som andra länder kan försumma sitt försvar. Sverige säkrar sin neutralitet med hjälp av ett starkt försvar. Man kan dock diskutera huruvida Sveriges geografiska läge i våra dagar medfört större strategisk betydelse för stormakterna än Islands.

Islänningarna måste bedöma huruvida de med hänsyn till landets folkmängd och ekonomi kan med egna krafter uppehålla ett tillfredsställande försvar. Om de inte anser sig ha möjlighet till det, då måste de ordna saken genom avtal med andra.

Två saker vill jag betona:

Förenta staterna har aldrig sökt begagna sig av skillnaden i styrka och makt i samband med förhandlingar om dessa ömtåliga frågor. De har alltid sett noga till att det inte rådde någon tvekan om att överläggningarna fördes mellan två likaberättigade parter.

Ekonomisk vinst spelar ingen roll vid avgörandet om Islands deltagande i NATO eller för islänningarnas samtycke till de amerikanska truppernas vistelse på Island. Det har visserligen funnits en tid, då inkomster från försvarstrupperna haft en avsevärd betydelse, men den tiden är sedan länge förbi. Förra året utgjorde de endast 1.5 (en komma fem) % av nationalinkomsten, och i ett samhälle som är underkastat så stora fluktuationer som det isländska betyder detta inte mycket.

I en liten nation som den isländska skulle man kunna anse att politiska frågor var mera lättlösta än hos de större och mer heterogena nationer. Det er också möjligt att detta till en viss grad är fallet. Det borde åtminstone vara lättare att överblicka den ekonomiska och sociale situationen och klargöra för sig vilka relevanta uppgifter som föreligger.

Å andra sidan har en liten nation naturligtvis få specialister till befogenhet och personliga hänsyn ger sig mera till känna. Viktigast är dock att alla huvuduppgifter för både stora och små nationer är av samma slag. De samma samhällskrafter är vid handen, kampen mellan partier och samhällsklasser, svårigheter vid att balancera till exempel jordbruk, industri och fiskeri, kampen mot inflationen, utrikespolitiska problem och så

vidare. Överallt måste man bearbeta dessa svåra uppgifter som inte har någon permanent lösning så länge mänskligheten varar och nya och åter nya problem uppstår varja dag.

Island har i dag en koalitionsregering med deltagande av å ena sidan Sjálfstæðisflokkur - "Självständighetspartiet" - som motståndarna kallar ett konservativt parti men vilket vi själva anser vara en förespråkare för det frisinnade enskilda initiativet, och å andra sidan Alþýðuflokkur - "arbetarepartiet" - som motsvarar socialdemokraterna i de andra nordiska länderna. I opposition står dels Framsóknarflokkur - "framstegspartiet" - som ursprungligen räknade sig som bondeparti, senare som ett slags centerparti men nu som ledande parti inom vänsterfalangen, dels Alþýðubandalag - "arbetarealliansen" - där kommunisterna länge var den bärande kraft, även om deras inflytande nu är i avtagande.

Självständighetspartiet får vanligen omkring 40 (fyrtio) % av rösterna, framstegspartiet omkring 25 (tjugo-fem) %, arbetarealliansen mellan 15 (femton) och 20 (tjugo) % och socialdemokraterna drygt 15 (femton) %. Naturligvis förekommer det vissa svängningar i dessa proportioner.

För svenska iakttagare ter sig detta regerings-samarbete egendomligt, men det har varat ända sedan nittonhundra femtionio, vilket är betydligt längre än den vanliga livslängden för isländska regeringar. Sanningen är den att sociala motsättningar på Island är mindre än i de flesta andra länder och det är få saker som islänningarna är så stolta över som den stora likställighet som sedan gammalt bestått imellan dem.

Såsom tidigare nämnts utgör fiskprodukter huvud-delen av vår export. År nittonhundra sextiofem var fördelningen av exporten efter områden följande:

|                  |       |
|------------------|-------|
| EFTA-länder      | 42%   |
| EEC-länder       | 20%   |
| Förenta Staterna | 16%   |
| Östeuropa        | 11.5% |
| Andra länder     | 10.5% |

På motsvarande sätt fördelade importen sig så här:

|                  |       |
|------------------|-------|
| EFTA-länder      | 38%   |
| EEC-länder       | 21.6% |
| Förenta Staterna | 13%   |
| Östeuropa        | 16%   |
| Andra länder     | 11.4% |

Islands handelsbalans år 1965 med de övriga nordiska länderna visade ett underskott på 297 millioner (tvåhundra nittiosju) isländska kronor det vill säga 35.5 (trettiofem komma fem) millioner svenska kronor. De nordiska länderna mottar nitton procent av vår export men representerar tjugotre procent av vår totalimport. Endast handeln med Sverige visade ~~o~~överskott på 81.1 (åttioen komma en) millioner isländska kronor, det vill säga 9.8 (nio komma åtta) millioner svenska kronor.

Även om Island är en liten marknad, förtjänar det faktum en särskild uppmärksamhet att vår per capita import från de övriga nordiska länderna är relativt stor.

I 1965 var värdet av importen från -

|                 |     |            |
|-----------------|-----|------------|
| Sverige sv. kr. | 193 | per capita |
| Norge           | " " | 229 " "    |
| Danmark         | " " | 332 " "    |
| Finland         | " " | 84 " "     |

Däremot var dessa länders import per capita från Island år 1965 mindre än fem svenska kronor.

Med hänsyn till handelns omfång och dess ojämna fördelning samt islänningarnas önskemål och behov av

nära förbindelse med Norden finner vi det inte helt rättvist att vissa nordiska intressen motsätter sig landningsrättigheter i Norden för det isländska flygbolaget Loftleiðir. Det som har ytterst liten betydelse för de andra nordiska ländernas ekonomi kan som i detta fall ha stor betydelse för Island, som har stort behov för att göra sitt näringsliv mera mångsidigt.

Av den nyss lämnade oversikten framgår att Island är mycket beroende av handelsutbyte med EFTA-länderna och faktisk också med EEC. Vi är bekymrade över utvecklingen inom Europeiska Gemenskapen och den märkbara tendensen till ökad protektionism inom fiskerisektorn. Vi hade hoppats att genom deltagande i GATT och Kennedy rundan kunna erhålla mera fördelaktiga handelsvillkor med EEC, men utsikterna är för närvarande inte alls ljusa.

Inom EFTA-området, särskilt i England, möter vi också diskriminering och svårigheter. Eftersom fiskprodukter åtnjuter föga fördelar enligt EFTA-konventionen, och å andra sidan svårigheter kunde väntas för hemmamarknadsindustrien, har Island ännu inte fattat beslut om anslutning till EFTA. Frågan är dock aktuell och föremål för övervägande.

I följd av vårt beroende av fisket var det för os av stor betydelse när ökad fredning av fiskbankerna uppnåddes genom territorialgränsens utvidgande år nittiohundra femtio, nittiohundra femtiotvå, nittiohundra femtioåtta och nittiohundra sextiott, då avtal träffades med Storbritannien om en lösning av fiskerikonflikten genom upprättande av nya baslinjer, varvid tolv milsgränsen för fiskevattnen numera är erkänd. Detta innebär dock inte att slutmålet nåtts, eftersom vi anser att fredningsåtgärder måste vidtages också utanför tolv milsgränsen och att det då är naturligast att man sätter som riktlinje, att fiskerättigheter på kontinentsockeln skall tillhöra kuststaten. Vi anser att internationell lag bör erkänna en dylik rätt.

Det är uppenbart att inte många islänningar inbillar sig att de kan bli någon ledande nation på den internationella politikens område. För det saknar vi all styrka. Icke desto mindre deltar vi helhjärtat i Förenta nationernas verksamhet och med icke mindre interesse i de nordiska ländernas samarbete inom Nordiska rådet och på andra områden. Om detta sistnämnda tvistar man icke på Island, även om det råder delade meningar om flesta andra ting, ty ett nordiskt folk är vi helt visst och vill så förbli.